

КЛАСИФІКАЦІЯ МЕТОДІВ ОЦІНЮВАННЯ ЛІКВІДНОСТІ КОМЕРЦІЙНОГО БАНКУ

Значущість ліквідності для кожного, у тому числі комерційного банку не потребує доказів. Актуальне питання — як на практиці досягти оптимуму цього важливого параметра банківської діяльності? Саме тому більшість сучасних праць присвячено розгляду різних аспектів управління ліквідністю. Знання про сутність явища доповнюється дослідженням закономірностей його функціонування і перетворюється в науково обґрунтовану «технологію» банківської справи, без чого неможливе розроблення методик і практичних рекомендацій. Такий поворот проблематики потребує, по-перше, розгляду сполучених понять, насамперед самого управління, і по-друге — відповідного переосмислення термінів і економічних явищ, що стоять за ними, під кутом зору нових завдань.

Управління фінансовими ресурсами являє собою безперервний процес обміну і перерозподілу інформаційних потоків між структурними підрозділами банку, основним завданням якого є досягнення поставлених цілей за умови дотримання діючих внутрішніх і зовнішніх обмежень. Кінцева мета управління трояка: самозбереження, розвиток і на перспективу — розширене відтворення, що в економічних термінах інтерпретується як платоспроможність, прибутковість і самозростання позичкового капіталу.

Оскільки момент управління містить у собі вся без винятку людська діяльність, мова може йти не про повну формалізацію банківської справи, а лише про виділення деякого комплексу найважливіших економічних об'єктів, що потребують постійного контролю і регулювання, і, відповідно, кола виникаючих у зв'язку з ними проблемних ситуацій.

Далі, у кожній сфері, у тому числі економічній, управління має різні рівні зі своїми специфічними завданнями і пріоритетами, тобто ієрархічне «дерево цілей» і свій кінцевий результат, що мають бути чітко визначені і, по можливості, мати свої критерії.

Загальна теорія управління, як і її додатки в конкретних галузях, перебуває в процесі становлення. Сьогодні порушувати питання про формалізацію процесу ухвалення рішення ще рано. Однак уже є чимало надбань у галузі інформаційного забезпечення, яке передує виробленню економічної політики. На цьому рівні істотні труднощі викликає наявність величезного масиву

циркулюючої інформації, у якому, проте, явно бракує аналітичних даних для вибору альтернатив.

Комерційний банк наділений правом самостійного пошуку методів і прийомів керування ліквідністю з урахуванням індивідуальних особливостей діяльності. Відправним пунктом тут є оцінка досягнутого рівня ліквідності і визначення бажаних результатів. При цьому слід розмежовувати методи управління фінансовими ресурсами і методи аналізу економічної інформації з урахуванням їх взаємозв'язку. Тобто база аналітичних даних повинна мати форму, що відбиває ієрархію управлінських цілей. З цієї точки зору, не претендуючи на остаточне рішення, ми і будемо розглядати існуючі методи оцінювання ліквідності комерційного банку.

Не можна забувати, що ліквідність — це потенціал, якісна характеристика економічних сутностей, і тому невіддільна від своїх носіїв. Виділяються три основні різновиди: ліквідність активів, ліквідність балансу і ліквідність банку, кожна з яких має свої принципові особливості і спеціальні методи аналізу. Глобальний, комплексний метод дослідження складно організованих систем насамперед допускає виділення так званого «системоутворюючого параметра», яким у даному випадку є співвідношення залучених і розміщених коштів, відображених у балансі банку.

Відповідно, першим кроком буде структурний, компонентний аналіз пасивів і активів. Він хоча і не називається, проводиться в будь-якому науковому дослідженні, оскільки щодо кожного з «блоків» групування статей балансу, що являють собою індуктивне узагальнення банківської практики, їхня класифікація і субординація мають принципове значення для оцінки ліквідності [6, с.28]. Пасиви являють собою джерело і необхідну умову підтримки ліквідності, тому їхній аналіз виходить за рамки обраної теми. Визначальним чинником ефективності діяльності банку є ліквідність його активів, під якою розуміється здатність активів бути засобом платежу по зобов'язаннях банку [2, с.30]. Тут мова йде про теоретичне, якісне дослідження сутності явища.

Ліквідність активів характеризують два основні показники: їх мобільність і збереження номінальної вартості. Існують різні підходи до структурування активів за даним критерієм у зарубіжній [9, с.126—128] і вітчизняній [1, с.453] літературі. Не маючи можливості в рамках статті розглядати їхній конкретний зміст, відзначимо лише два моменти. Групування активів за ступенем їх мобільності не має остаточного вирішення, як буде показано нижче на прикладі порівняльного аналізу існуючих у банківській

практиці різних країн нормативів ліквідності. А вона істотно важлива, оскільки: а) ці нормативи, через які здійснюється регулятивна функція зовнішнього, державного управління, виконують роль обмежників самостійності комерційного банку, б) визначають на мікрорівні практичне управління активами за методом переміщення чи перетворення активів [12, с.460].

Другим показником ступеня ліквідності активів є їхня здатність зберігати незмінною свою номінальну вартість, тобто величину активів у грошовому вимірі на момент їх первісного відображення в балансі банку. Ця властивість перебуває у зворотній залежності від ризику активних (кредитних) операцій. Ризик укладень ресурсів банку зумовлений різноманітними чинниками: від загального фінансового становища в країні до стану справ окремого позичальника, що не дає змоги достовірно визначити даний показник. У банківській практиці прийнятий імовірнісний метод аналізу для числового вираження ризику активних операцій банку, так звані «коефіцієнти ризику» активів [11, с.22], розроблювані з урахуванням конкретно-історичних особливостей національної економіки. Кожному активу присвоюється коефіцієнт: від нуля (для грошових активів і цінних паперів) до ста відсотків (для незабезпечених кредитів і корпоративних цінних паперів).

Уже тут виявляє себе основна суперечність існування комерційного банку як суб'єкта економічної діяльності, оскільки підвищена ризикованість активних операцій є його специфічною особливістю. Ця суперечність між двома основними цілями: забезпеченням платоспроможності як базового показника надійності і збільшенням прибутковості здійснюваних операцій для одержання прибутку — головної для самого банку мети. Чим більше в структурі активів банку частка високоризикових укладень, тим вище імовірність неплатоспроможності, але водночас саме високій ступінь ризику активних операцій зумовлює їхню прибутковість (величину стягуваної процентної ставки).

Структурний аналіз потенціалу активів, вимір «запасу» ліквідності передуює розгляду ліквідності на функціональному рівні, як «поток». Ліквідність балансу комерційного банку в значній мірі визначається співвідношенням між його активами і пасивами, їх взаємодією і збалансованістю. Для забезпечення виконання зобов'язань банку перед клієнтами, його стійкої платоспроможності, у першу чергу необхідні:

1) аналіз якості, термінів використання і вартості залучених коштів банку;

2) аналіз відповідності за строками між залученими і розміщеними коштами;

3) визначення потреби банку в коштах для здійснення поточних платежів за зобов'язаннями. Найбільшого поширення в банківській практиці набули три методи оцінювання ліквідності балансу.

Метод джерел і використання коштів дає змогу за допомогою аналізу очікуваних джерел ліквідних коштів і очікуваних напрямів використання цих коштів оцінити їх очікуваний дефіцит чи надлишок у вигляді різниці між залученням і використанням протягом певного проміжку часу. Цей метод містить кілька етапів.

1. Складається прогноз обсягу сукупних кредитів і обсягу сукупних депозитів і недепозитних зобов'язань для даного планового періоду ліквідності.

2. Визначається очікувана динаміка зростання чи зниження обсягу сукупних кредитів і обсягу сукупних депозитів і недепозитних зобов'язань для даного планового періоду ліквідності по трьох основних компонентах, таких як:

- трендовий компонент, що дає змогу виявити середній темп зростання депозитів і недепозитних зобов'язань та середній темп зростання кредитів протягом розглянутого періоду (місяця, кварталу, року) за допомогою побудови тренда (постійно зростаючої кривої) за депозитами і недепозитними зобов'язаннями та кредитами;

- сезонний компонент, що визначає, які зміни в стані депозитів і недепозитних зобов'язань та в стані кредитів викликані сезонними чинниками протягом розглянутого періоду в порівнянні з попереднім періодом;

- циклічний компонент, що являє собою позитивне чи негативне відхилення від сукупного рівня очікуваних депозитів і недепозитних зобов'язань чи кредитів, яке дорівнює сумі їх трендового і сезонного компонентів.

3. Оцінюється очікуваний дефіцит чи надлишок ліквідних коштів на майбутній період.

4. На підставі отриманих прогнозів керівництво банку планує, як одержати додаткові ліквідні кошти з найбільш дешевих і доступних за часом джерел у випадку дефіциту ліквідних коштів, або як і в які строки інвестувати надлишкові ліквідні кошти до виникнення необхідності покриття потреби в них у випадку надлишку ліквідних коштів.

Метод структури коштів ґрунтується на ретельному аналізі клієнтів банку, що мають депозитні і позичкові рахунки, і оцінці ймовірності зміни залишків на цих рахунках у визначений період. Він містить такі операції.

1. Проводиться аналіз джерел коштів — депозитів, недепозитних зобов'язань і інших коштів комерційного банку, у результаті чого вони підрозділяються на категорії. В основі цих категорій лежить оцінка можливості їх знецінення і, отже, можливість бути втраченими для банку:

- зобов'язання по «гарячих грошах», що включають вклади й інші грошові кошти, високочутливі до змін процентних ставок, чи ті, у знеціненні яких в даному періоді керівництво банку впевнене;

- ненадійні кошти, що охоплюють вклади клієнтів, значна частина яких (близько 25—30%) може бути вилучена в будь-який час протягом поточного періоду;

- стабільні кошти, що містять основні вклади чи основні зобов'язання, у яких імовірність бути вилученими є найменшою (за винятком мінімального відсотка від їх загального обсягу).

2. Для задоволення потреб банку в ліквідних коштах у кожній з категорій джерел формується резерв ліквідних коштів:

- по «гарячих грошах» встановлюється 95%-й резерв ліквідних коштів (мінус обов'язкові резерви за цими внесками);

- для ненадійних джерел коштів устанавлюється фіксована величина ліквідного резерву — близько 30% від їх загальної суми (мінус обов'язкові резерви за цими внесками);

- для стабільних (основних) джерел устанавлюється невелика величина ліквідного резерву — 15% і менше від їх загальної суми (мінус обов'язкові резерви за цими внесками).

3. Визначається потреба банку в ліквідних кредитах. Виходячи з того, що комерційний банк повинний у будь-який час задовольняти законні вимоги щодо кредитів клієнтів, що безумовно відповідають банківським стандартам кредитоспроможності, потреба в ліквідних кредитах визначається як різниця між максимальним розміром сукупних кредитів і фактичною сумою непогашених кредитів.

4. Визначаються загальні потреби банку в ліквідних коштах. Для цього додаються потреби в ліквідних коштах для забезпечення депозитів, недепозитних зобов'язань і кредитів. При цьому слід пам'ятати, що загальні потреби банку в ліквідних коштах у даному випадку оцінюються суб'єктивно, головним чином, на основі суджень і досвіду керівництва банку.

Загальні потреби КБ в ліквідних коштах	=	Потреба в депозитних та недепозитних ліквідних коштах і потреба в ліквідних кредитах	=
$ \begin{aligned} & 0,95 \times (\text{«гарячі» грошові кошти} - \\ & \text{обов'язкові резерви по «гарячих грошах»}) + \\ & + 0,30 \times (\text{ненадійні вклади і недепозитні кошти} - \\ & \text{обов'язкові резерви в цій категорії ліквідних коштів}) + \\ & + 0,15 \times (\text{стабільні депозити і недепозитні кошти} - \\ & \text{обов'язкові резерви цих ліквідних коштів}) + \\ & + 1,00 \times (\text{потенційна прострочена заборгованість за кредитами} - \\ & \text{фактична величина прострочених кредитів}) \end{aligned} $			

Рис. Алгоритм розрахунку потреби комерційного банку в ліквідних коштах

Точнішу оцінку загальних потреб комерційного банку в ліквідних коштах дає вдосконалений метод структури коштів, при якому враховується ймовірність настання різних подій. Це дає змогу визначити найкращу і найгіршу позиції ліквідності, у яких банк може опинитися. Найімовірніший результат знаходиться десь між цими крайніми позиціями.

Метод показників ліквідності базується на обчисленні деяких важливих фінансових показників (коефіцієнтів), що виводяться залежно від чинного законодавства і банківської практики різних країн, виходячи з індивідуальних визначень, загальних рекомендацій або ж законодавчого регламентування [5, с.145]. Як правило, ці показники не є уніфікованими, що, як уже зазначалось, зумовлюється термінологічними розходженнями у визначенні структури активів за ступенем ліквідності, і можуть використовуватися як порізно, так і в сукупності, залежно від потреби в більш чи менш глибокому аналізі різних аспектів фінансового стану комерційного банку.

На підставі результатів зіставлення можна зробити висновок, що порівняння показників ліквідності комерційного банку за визначений період з аналогічними показниками банків різних або однієї і тієї ж банківської системи, які знаходяться в тому самому регіоні, дає змогу одержати досить достовірне уявлення про рівень і критерії його ліквідності. Проте, слід мати на увазі, що будь-який показник лише закладає основу для подальшого фундаментального аналізу й аж ніяк не є вичерпним.

Аналіз методів оцінювання банківської ліквідності показує, що кожний з них ґрунтується на певних припущеннях і дає тільки приблизну оцінку величини необхідних ліквідних коштів у будь-який момент часу. Тому жоден з цих методів не можна вважати

ідеальним. Однак у кожному з них містяться елементи, які уможливають його використання при вирішенні конкретних проблем окремого комерційного банку.

Тут ми підходимо до того, що прийнято визначати як рівень оперативного управління, для якого життєво необхідним є експрес-аналіз поточного стану ліквідності балансу за сукупністю основних параметрів. Для нього, зокрема, застосовуються статистичні методи дослідження, що базуються на аналізі тимчасових рядів цих показників. Серед них відзначимо такі:

- ♦ методи кореляційного аналізу, які дають змогу виявити найбільш істотні періодичні залежності і їхні лаги (затримки) в одному процесі (автокореляція) чи між кількома процесами (кроскореляція);
- ♦ методи регресії і змінної середньої, використовувані для зображення і прогнозування процесів, що виявляють однорідні коливання навколо середнього значення;
- ♦ методи математичного програмування.

Зазначені методи лежать в основі розробок різноманітних автоматизованих комплексних систем обліку й управління банківськими операціями, що є кінцевим результатом досліджень, який має безпосереднє практичне значення.

І, нарешті, ще один, так би мовити, узагальнюючий рівень аналізу. Усім потенційним кредиторам комерційного банку для оцінювання доцільності розміщення в ньому коштів необхідна система оцінювання рівня ліквідності банку. Крім того, вона потрібна і самому банку для оцінки свого положення серед інших банків. Це дає можливість підвищити якість внутрішнього менеджменту, поліпшити структуру своїх активів і пасивів, відкоригувати стратегію розвитку.

Ліквідність комерційного банку — це його здатність вчасно і в повному обсязі виконувати свої боргові, фінансові і забалансові зобов'язання, для чого він має бути не тільки платоспроможним, а й дохідним, він має розвиватися, нагромаджувати капітал для розширення своєї діяльності, що і характеризує його надійність.

Найвідомішою є розроблена групою економістів під керівництвом В. Кромонава методика аналізу фінансового стану комерційного банку — визначення рейтингу надійності. Вона має як свої переваги, так і недоліки, на подолання яких спрямовані перспективні розробки молодих дослідників.

Класифікація методів оцінювання ліквідності комерційного банку за цільовим принципом дозволяє дати «розгортку» досліджень цієї важливої економічної категорії у взаємозв'язку її основних

складових, що необхідно для уточнення і конкретизації понятійного апарату, а також може бути основою при розробленні бази аналітичних даних, які використовуються в банківській практиці.

ЛІТЕРАТУРА

1. Банковское дело / Под ред. В.И. Колесникова, Л.Н. Кроливецкой. — М.: Финансы и статистика, 1995. — 432 с.
2. Долан Э. Дж. Деньги, банковское дело и денежно-кредитная политика. — М., Л.: Профико, 1991. — 496 с.
3. Иванов В. Экспресс-анализ баланса коммерческих банков // Деловой партнер. — 1996. — №12. — С.31—45.
4. Коротков П.А. Про деякі проблеми управління ліквідністю і прибутковістю банку в сучасних умовах // Гроші і кредит. — 1996. — №9. — С.25—31.
5. Крупнов Ю.С. Классификация активов коммерческого банка по принципу их рисковости // Бизнес и банки. — 1995. — №2. — С.28—34.
6. Панова Г.С. Анализ финансового состояния коммерческого банка. — М.: Финансы и статистика, 1996. — 270 с.
7. Роуз П. Банковский менеджмент. — М.: Дело Лтд, 1995. — 768 с.